

УДК 94 (47+57) : 394

О.В. ДЕЛІЯ

«ГДЕ Ж НАША СВОБОДА?»: РАДЯНСЬКА ДІЙСНІСТЬ 20-30-Х РОКІВ ОЧИМА НАРОДУ

Делія Оксана Вікторівна – кандидат історичних наук, доцент, Полтавський університет економіки і торгівлі

Досліджуються письмові звернення українських радянських громадян 20-30-х років до представників владних структур як джерело вивчення тогочасної соціально-економічної дійсності.

Ключові слова: історія повсякденності, радянська дійсність, джерела особистого походження, соціальна політика.

Делія О. В. «Где же наша свобода?»: советская действительность 20-30-х годов глазами народа

Исследуются письменные обращения украинских советских граждан 20-30-х годов к представителям властных структур как источник изучения тогдашней социально-экономической действительности.

Ключевые слова: история повседневности, советская действительность, источники личного происхождения, социальная политика.

Delya O.V. «Where is our freedom?»: soviet reality 20-30s through the eyes of the people

Researched petitions, Ukrainian Soviet citizens 20-30-ies of the representatives of power structures as a source of study for the then socio-economic reality.

Keywords: history of everyday life, the Soviet reality, the sources of origin of personal and social policy.

Сучасний демократичний поступ української держави, формування основних підвалин громадянського суспільства вимагають незаангажованої оцінки та врахування досвіду історичного минулого. Вирішення такого завдання неможливе без результативних історичних досліджень. Вітчизняна історична наука, відмовившись від радянської ідеологічної доктрини, запропонувала принципово нові концептуальні дослідницькі підходи. В центрі дослідницької роботи опинився той пласт наукових знань, який довгий час вважався неінституційним, суб'єктивним. Йдеться про буденний досвід окремої особистості, зосереджений у документальних джерелах її «внутрішнього» життя, генерованих самою особистістю, як-от: щоденники, мемуари, спомини, листи.

Постановка проблеми. Дослідження цих історичних джерел передбачає не тільки виведення на історичну арену пересічної особистості із її світобаченням, проблемами, власною долею, але й дослідження історичної реальності в інтерпретації її безпосередніх учасників, реконструювання так званих мікроісторій із зміщенням акцентів у бік практик повсякденності, надаючи аналізу емоційні оцінки та переживання окремих людей щодо явищ, котрі їх оточують. В радянській історіографічній традиції суперечливі процеси соціально-економічної та політичної дійсності 20-30-х років довгий час подавались виключно в ідеологічному контексті, цілком ігноруючи і приховуючи буденну, тобто альтернативну реакцію значної частини українського соціуму на події, що відбувались. Справжній творець історії, пересічна людина, її повсякденне буття опинились не тільки за межами наукового інтересу, а й на узбіччі життя. Тим самим із наукового обігу був свідомо виведений цінний комплекс історичних джерел особистого походження, вивчення якого дало можливість всебічного та неупередженого аналізу тогочасного історичного процесу.

Аналіз досліджень і публікацій. Зростання інтересу вітчизняних і зарубіжних дослідників до

вивчення практик повсякденності 20-30-х років припало на кінець 80-х – початок 90-х рр. На увагу заслуговує цикл ґрунтовних досліджень із соціальної історії, історії формування радянської еліти, історії повсякденного життя радянських людей 20-30-х років американських науковців Ш. Фіцпатрік, Дж. М. Істер, котрі суттєво збагатили світову історіографію. Розгляд тогочасної радянської повсякденності з позиції концепції девіантної поведінки міститься у монографії російської дослідниці Н. Лебіної. Формування «нової людини» в умовах радянської тоталітарної системи стало предметом досліджень історика російського походження М. Геллера [1].

Історіографічну цінність являє праця Л. Борисової, в якій були піддані аналізу соціально-трудова відносина в радянській Росії періоду воєнного комунізму та непу. У книзі Н. Козлової вперше історія повсякденного життя радянських людей, переосмислення радянського досвіду було здійснено через аналіз особистих листів, спогадів звичайних людей. Серед вітчизняних досліджень з історії повсякденності 20-30-х років на увагу заслуговує цикл праць колективу авторів під редакцією С. В. Кульчицького. Історіографічний аналіз досліджень історії повсякденності 20-30-х років був здійснений у монографії Г. Васильчука. Повсякденному життю інтелігенції 20-30-х років присвячено науковий доробок О. Коляструк [2].

Попри вагомій напрацювання у сфері вивчення історії радянської повсякденності 20-30-х, історіографічну цінність названих праць та беззаперечний науковий авторитет їх авторів, висвітлення української радянської реальності шляхом аналізу епітолярної спадщини пересічних громадян здійснене фрагментарно.

Метою дослідження є спроба аналізу письмових звернень до влади громадян радянської України, в яких відобразився буденний досвід існування в тогочасних умовах значної частини українського суспільства, а також містилась неупереджена оцін-

© О.В. Делія, 2013

ка тогочасних історичних явищ, задля інтерпретації соціально-економічної та політичної дійсності 20-30-х років. Реконструкції радянської дійсності того періоду значною мірою прислужились спогади українських емігрантів, котрі були безпосередніми учасниками тогочасного історичного процесу.

Виклад основного матеріалу. Взаєминам радянської тоталітарної держави та її громадян спочатку і весь наступний період була притаманна діхтомія. З одного боку, декларована владою турбота про просту людину, пріоритетне становище людини праці, визначення загальнолюдських принципів ключовою категорією соціалістичного будівництва, проповідування егалітаризму як основної форми облаштування суспільного життя. З іншого боку, всеосяжне соціальне піклування передбачало таку ж ступінь державного контролю над життям громадян. Водночас владними структурами була піддана повному ігноруванню реакція українського радянського соціуму на способи і методи здійснення радянської державної соціально-економічної політики і її відображення на нижніх поверхах соціальної організації, у повсякденному житті на рівні пересічного громадянина, життя якого припало на злам епох. Як справедливо зауважив російський дослідник С. Ушакін, що тогочасні численні книги про новий побут часто містили ілюстрації і світлини приміщень, котрі демонстрували ідеально розставлені стільці і повну відсутність людей [3].

Соціально-економічні та політичні експерименти 20-30-их років не могли не відбитися на буденному існуванні, сприйнятті навколишнього світу більшої частини українського населення, змушеному шукати шляхи виходу чи стратегії виживання в умовах «соціалістичного наступу», придушувати внутрішній опір, шукати свою соціальну нішу. На думку дослідників, у тогочасну життєву організацію людей вплинули різні ціннісні орієнтири як традиційні, так і затребувані часом.

Маючи за межу переосмислення та вдосконалення навколишньої реальності, значна частина українських людей найважливішою у своєму прагненні апелювати до владних структур. «...Какая же это борьба уважаемый товарищ Ленин, за пролетариат, когда трудящиеся умирают от голода, холода и тифа? Что же делать бедному пролетарию? Или итти честно за Советскую власть или итти спекулировать, против чего борется Советская власть...» [4]. Це відчайдушне звернення містилось у листі 1920 р. невідомої жительки із міста Суми, котра намагалась донести до Леніна свою думку стосовно заборони вільної торгівлі в період політики воєнного комунізму. Оскільки лист зберігався у фонді Наркомпроду РРФСР, можна припустити, що адресат так і не був ознайомлений з його змістом. Соціальна політика держави, економічні труднощі повсякденного існування лівової частини українського радянського суспільства спричиняли масові пошуки істини. Змушене шукати відповіді на риторичні запитання: Що дала народу нова влада?; Де, проголошений владою, соціалізм?, ще не маючи досвіду конформізму, українське населення масово зверталось до перших осіб державної влади СРСР, української радянської партійної верхівки, до редакції «Крестьянской газеты», яка, маючи наклад 1,5 млн. примірників, стала справжнім центром

народних звернень. Загалом «листи у владу», в котрих відображались повсякденні потреби і клопоти, занепокоєння простих людей, стали відмінною рисою «одностороннього» діалогу: радянська держава – громадянин.

Так, у листі невідомого автора із Мелітопольської округи редакції «Крестьянской газеты», датованому 1927 р., під красномовною назвою «Где ж наша свобода?», була порушена проблема соціальної нерівності в пролетарському суспільстві «рівних возможностей». Держава, намагаючись посилити свою соціальну базу через матеріальну, політичну, ідеологічну підтримку пролетаріату, піддавала цілковитій маргіналізації окремі категорії населення за соціальним походженням, родом занять. Автор, вочевидь потрапивши до списків позбавлених виборчого права, або, зазнавши інших соціальних утисків з боку держави, розмірковував на сторінках листа: «... Почему у нас до сих пор такое разделение, неужели государство заинтересовано в том, чтоб у нас существовало три класса, неужели нельзя так, чтоб были все равны?! Я думаю, можно, но государство этого не делает, оно больше любит бедняка, чем зажиточного, потому что по газетам и называют «пролетарское государство», а почему нельзя назвать «народная республика»? До каких пор оно будет называться «пролетарское государство» и неужели оно будет беднеть и беднеть, а за богатеть никогда и не думает. Наверно, иначе и не должно быть, потому что бедняк я, мне и право везде есть, а зажиточный — долой, [и]бо ты опасный элемент. Надо еще лишит права голоса, а то смотри, влезет в Совет, да и будет там мешать бедноте строить государство, а чем оно стоит — бедняком или зажиточным? ... Вот взяли б уничтожили свои хозяйства, и basta, чем [бы] тогда государство под держивалось — бедняками, которые сейчас лежат на печи и плюют в потолок, потому что государство даст ему кредит, чего ему не быть тогда бедняком? А я, зажиточный, всегда работаю, днем и ночью нет покоя, беспокоюсь уплатить государственные налоги, вообще стараюсь быть государственным любимцем, а оно, наоборот, за то, что я богатый, лишит права голоса, [и]бо я опасный элемент... » [5].

Явний дисонанс між соціальною дійсністю 20-30-х років, повсякденними переживаннями і труднощами пересічної людини та деклараціями про успіхи соціалістичного будівництва, проголошуваними з високих трибун радянськими керівниками, породжувала у багатьох почуття загостреної соціальної несправедливості: «...судя по все прогрессирующим сокращениям служащих, увеличивающих собою контингент безработных, невольно приходится подозревать, что нас намеренно какая-то неведомая сила влечет к экономической разрухе, несмотря на оптимистические уверения о наших достижениях, от которых даже т. Сталина стошнило...Выбрасываемые со службы люди впадают в отчаяние, как будто загнанные в тупик, из которого нет выхода; молодежь не вмещается в учебные заведения и остается за бортом неприспособленной, озлобляются за неудачливость, рвет и мечет, злобствует, хулиганит, совершает преступления и окончательно опускается на дно... Социализм есть великая идея, объединяющая все человечество без малейшего исключения, а поэтому за нее грязными

руками браться нельзя. А между тем грязные руки встречаются на каждом шагу. Возьмем для примера хотя бы раздачу под застройку в пос. Южном Харьков. окр. вышесказанных национализированных участков земли. С этой раздачей произошла в Харьковском Р.И.К.е целая вакханалия, взяточничество, о котором идет сейчас следствие, которое вряд ли даст полезные результаты...стоило из-за такого социализма добиваться революции и гражданской войны! «Выменяли кукушку на ястреба» [6].

Покажем у цьому сенсі є допис селянина А. Т. Мельниченка із Одеської області, в якому автор, шляхом наведення епізодів із буденного життя, дійшов до висновку, що «...нет, при таких обстоятельствах, плохо одетые, полуголодные, здесь тоже не усидеть социализму...И так я не нашел, к чему применить это слово — социалистический, и думаю себе, а не вкралась ли механически ошибка: вместо К да написали С. Вместо того, чтобы вышло Союз Советских Капиталистических Республик, да написали Союз Советских Социалистических Республик, я думаю, это она и есть, ошибка» [7].

Висновки. Докорінна зміна політичних, економічних, соціальних відносин різко і неоправно змінила суспільну свідомість, внесла правки в звичний хід подій для мільйонів пересічних громадян радянської України, збільшуючи розрив між більшовицькими ідеалами та часто соціально непривабливою та економічно важкою буденною дійсністю.

У цьому контексті малодосліджена епістолярна спадщина звичайних представників українського радянського соціуму, у котрій відобразився буденний суб'єктивний досвід людей, є повноцінним альтернативним джерелом для вивчення й аналізу цілої історичної епохи.

Вказані джерела особистого походження також дають підставу для твердження про існування у той період в українському радянському суспільстві певної організаційно не оформленої опозиційної спільності, котра згодом під тиском тоталітарної репресивної машини, кадрових чисток, звільнень, заборон її представникам здійснювати професійну діяльність, втратила свою масовість, а потім – і будь-які ознаки життя.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Фицпатрик Ш. Повседневный сталинизм. Социальная история Советской России в 30-е годы: город / Ш. Фицпатрик. — М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН); Фонд Первого Президента России Б.Н.Ельцина, 2008. — 336 с.; Лебина Н.Б. Повседневная жизнь советского города: Нормы и аномалии 1920-1930 годов / Н. Лебина. — СПб.: Издательство - торговый дом Летний Сад, 1999. — 326 с.; Геллер М. Машина и винтики. История формирования советского человека. — М.: МИК, 1994. — 336 с.
2. Нариси повсякденного життя радянської України в добу непу (1921-1928 рр.): Колективна монографія / Відп. ред. С. В. Кульчицький. НАН України. Інститут історії України. — [Кн. 1], ч. 1. — К.: Інститут історії України НАН України, 2010. — 445 с.; Васильчук Г. М. Радянська Україна 20-30-х ХХ ст. : сучасний історіографічний дискурс / Г. Васильчук. — Запоріжжя : ЗНУ, 2008. — 314 с.
3. Ушакин С. Поле боя на лоне природы: от какого наследства мы отказывались : [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://magazines.russ.ru/nlo/2005/71/>
4. Голос народа: письма и отклики рядовых советских граждан о событиях 1918–1932 гг. : [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://istmat.info>
5. Там само.
6. Там само.
7. Там само.

Стаття надійшла до редакції 28.05.2013